Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi
Turkish Journal for the Spiritual Counselling and Care
Sayı: 13 ● Haziran 2026 ● 265-274
Issue: 13 ● June 2026 ● 265-274

Türkiye'de Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Çalışmaları: Sistematik Bir Analiz (1990-2023)

Gören, A. B. (2023). *Türkiye'de manevi danışmanlık ve rehberlik çalışmaları: Sistematik bir analiz (1990-2023).*
Ankara: Sonçağ Akademi Yayınları (168 s.)
Gören, A. B. (2023). *Studies on spiritual counseling and care in Türkiye: A systematic analysis (1990–2023).*
Ankara: Sonçağ Academy Publications (168 p.)
ISBN: 978-625-6569-92-8

Selma Derin

Yüksek Lisans Öğrencisi | MA Student
Eskişehir Osmangazi Üniversitesi | Eskişehir Osmangazi University
Sosyal Bilimler Enstitüsü | Institute of Social Sciences
senanurderin@hotmail.com | 0009-0000-8116-571X
Eskişehir | Türkiye

https://doi.org/10.56432/tmdrd.1853813

Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi
Turkish Journal for the Spiritual Counseling and Care

Makale Bilgisi	Article Information
Makale Türü ● Article Type	Kitap İnceleme ● Book Review
Geliş Tarihi ● Received	01 Ocak 2026 ● 01 January 2026
Düzeltme Tarihi ● Revised	14 Mayıs 2026 ● 14 May 2026
Kabul Tarihi ● Accepted	15 Mayıs 2026 ● 11 May 2026
Yayın Tarihi ● Published	30 Haziran 2026 ● 30 June 2026
Değerlendirme ● Review	Çift Taraflı Kör ● Double-Blind
Hakem ● Peer-Review	Dış-Bağımsız ● External-Independent
Benzerlik Taraması ● Similarity Check	Tamamlandı ● Completed
Etik Onay ● Ethical Approval	Etik Gerekmez ● Ethics Not Required
Çıkar Çatışması ● Conflict of Interest	None ● Yok
Finansman ● Funding	Finansman Yok ● No Funding
Lisans ● License	Creative Commons BY-NC 4.0
Dergi İletişim ● Journal Contact	https://dergipark.org.tr/tr/pub/tmdrd

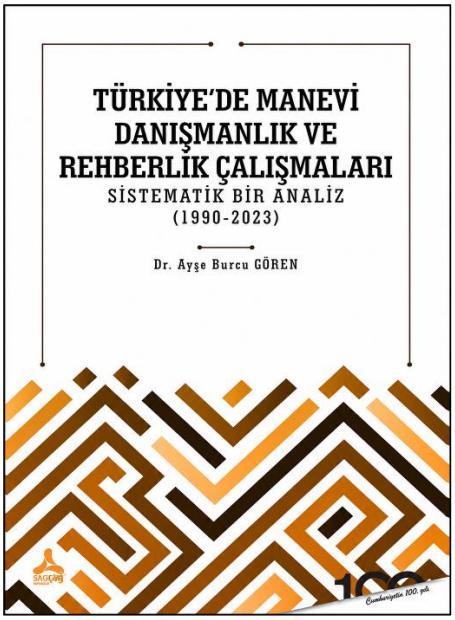

Özet

Bu eser, 1990-2023 yılları arasında Türkiye'de manevi danışmanlık ve rehberlik alanında üretilen akademik çalışmaları sistematik literatür taraması yöntemiyle incelemektedir. Tezler ve akademik yayınlar üzerinden yapılan analizler, alanın metodolojik eğilimlerini, tematik yoğunlaşmalarını ve uzman yetiştirme süreçleri ile teorik-ampirik temellerinin daha sistematik biçimde yapılandırılması gereğini güçlü biçimde ortaya koyması bakımından önem taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler
Manevi danışmanlık ve rehberlik • Sistematik literatür taraması
Türkiye literatürü • Akademik yayınlar • Uzman yetiştirme

Abstract

This work examines academic studies on spiritual counseling and guidance that were produced in Turkey between 1990 and 2023 through a systematic literature review. Analyses based on theses and academic publications reveal the field's methodological trends, thematic concentrations, and the need to strengthen professional training processes while structuring the theoretical and philosophical foundations of spiritual counseling more systematically.

Keywords
Spiritual counseling and care • Systematic literature review
Turkish literature • Academic publications • Professional training

Doç. Dr. Ayşe Burcu Gören, din psikolojisi ve manevi danışmanlık alanındaki akademik çalışmalarıyla dikkat çeken isimlerden biridir. "Down Sendromlu Bireylerin Manevi Bakımı ve Bir Model Önerisi" başlıklı Doktora Tezi 2015 yılında Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü tarafından onaylanan yazarın, manevi danışmanlık ve manevi bakım alanlarında çeşitli akademik çalışmaları bulunmaktadır. Dr. Ayşe Burcu Gören, 2022 yılından bu yana Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Fakültesi Psikoloji Bölümü/Maneviyat Psikolojisi Anabilim Dalında akademik çalışmalarına devam etmektedir.

"*Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Sistematik Analiz*" isimli eser, manevi danışmanlık ve rehberlik alanına ilişkin hem teorik hem de uygulamaya dönük değerlendirmeler sunan kapsamlı bir çalışma niteliği taşımaktadır.

Eserin "*İçindekiler*" bölümüne bakıldığında, kısa bir Önsöz'den ve beş ana bölümden oluştuğu görülmektedir. Bölümlerin sistematik biçimde yapılandırılması, okuyucunun kitabın içeriğini takip etmesini kolaylaştırmaktadır. Kitabın önsözünde eserin oluşum süreci kişisel ve reflektif bir anlatımla ele alınmış, araştırmanın oluşum amacı "dönüp bir bakalım, ne kadar yol gitmişiz?" cümlesiyle özetlenmiş ve yazar, eserin yayınlanmasında emeği geçenlere teşekkür ederek önsözünü tamamlamıştır.

Eserin "*Giriş*" (ss. 1-14) başlıklı birinci bölümünde, çalışmanın amacı, kapsamı, önemi, kavramsal çerçevesi ve Türkiye'de manevi danışmanlık ve rehberlik alanının gelişim seyri ele alınmaktadır. Bu kapsamda 1990-2023 yılları arasında Türkiye'de üretilen tez, makale, kitap ve rapor gibi akademik çalışmaların sistematik biçimde incelenmesinin hedeflendiği belirtilmekte; çalışmanın yalnızca Türkiye literatürüyle sınırlandırılması, kapsamı belirginleştiren ancak uluslararası literatürle karşılaştırmalı değerlendirme imkânını daraltan bir tercih olarak görünmektedir. Bölümde manevi danışmanlık ve rehberliğin vahiy, din, İslam teolojisi, Batı literatürü, pastoral bakım ve manevi bakım yaklaşımlarıyla ilişkisi açıklanmakta; alanın psikoloji, sosyoloji, teoloji ve antropoloji gibi disiplinlerle kurduğu çok katmanlı ilişki vurgulanmaktadır. Ayrıca manevi danışmanlık ve rehberliğin tarihsel gelişimi, etimolojik arka planı, temel tanımları, kullanım alanları, kuruluş ve bilimleşme süreçleri tartışılmakta; dinî danışmanlık ile manevi danışmanlık arasındaki kavramsal ayrımın alanın teorik sınırlarını belirginleştirme açısından önem taşıdığı ifade edilmektedir. Bu yönüyle giriş bölümü, manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetlerinin mevcut durumunu, disiplinler arası yapısını, uygulama imkânlarını ve gelecekte güçlendirilmesi gereken araştırma alanlarını ortaya koyan yol gösterici bir çerçeve sunmaktadır.

Yazar ayrıca, manevi danışmanlık ve rehberliğin, bireylerin yaşamda güçlük yaşadığı, çaresizlik, zayıflık, tükenmişlik hissettiği her durumda önemli katkılarının olabileceğine dikkat çekmiştir. Bu doğrultuda yazar Manevi Danışmanlık ve Rehberlik (MDR) uygulama alanlarını, alanında uzman birçok akademisyenin görüşlerinden yararlanarak betimleyici bir biçimde özetle şöyle açıklamaktadır.

Manevi danışmanlar; 1.1. Engellilik alanında, engelli bireylerin kabul sürecinde rehberlik eder, ailelerine ve bakım verenlerine duygusal destek sunarak süreci sürdürülebilir hale getirirler. *1.2.Sağlık alanında,* kronik hastalıklarla mücadele eden hastalara ve yakınlarına manevi destek sunar, sağlık personelini kriz dönemlerinde iş stresi ve tükenmişlikle başa çıkmaları konusunda desteklerler. *1.3. Cezaevlerinde,* tutuklu ve hükümlülerin fiziksel, zihinsel ve ruhsal sorunlarına din ve dini değerler yoluyla çözüm bularak, rehabilitasyonlarına ve topluma yeniden katılımlarına katkı sağlarlar. *1.4. Çocuk evleri ve destek merkezlerinde*, sevgi temelli iletişim kurarak çocukların güven ve sevgi ihtiyaçlarını karşılar, manevi değerler kazandırarak ruh sağlığını ve topluma uyum süreçlerini güçlendirirler. *1.5. Huzur evlerinde,* yaşlı bireylerin manevi ihtiyaçlarına odaklanarak duygusal destek sağlar, yalnızlık ve sağlık sorunlarıyla başa çıkmalarında yardımcı olurlar. *1.6.Aile ve dini rehberlik merkezlerinde,* aile içi uyumu ve huzuru yeniden tesis eder, aile içi ilişkileri güçlendirir ve bağımlılık gibi sorunlar için manevi destek sağlarlar. *1.7. Gençlik merkezleri ve üniversite yurtlarında,* gençlerin duygusal zorluklarla başa çıkmasına yardımcı olur, affedicilik gibi değerler üzerine çalışarak destek sağlarlar. *1.8. Madde bağımlılığında,* madde bağımlılarının içsel güçlerini keşfetmelerine, yaşamda anlam bulmalarına ve bağımlılıktan kurtulma sürecinde motivasyon kazanmalarına yardımcı olurlar. *1.9. Olağanüstü durumlar ve kriz durumlarında,* krizle başa çıkma süreçlerini destekler, olumlu Tanrı tasavvuru oluşturma ve yaşananları anlamlandırma konusunda bireylere yardımcı olurlar. *1.10. Göçmenlerde,* göçmenlerin kayıplarını, ayrılığı, yabancılığı ve belirsizliği anlamlandırmada din ve inanç gibi manevi kaynaklardan yararlanarak içsel dayanıklılıklarını artırır ve onlara umut verirler.

Yazarın farklı uygulama alanlarını ayrıntılı biçimde ele alması, manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetlerinin insan yaşamının farklı dönem ve kriz alanlarında aktif bir destek mekanizması olarak değerlendirildiğini göstermektedir. Özellikle bireyin anlam arayışı, krizle başa çıkma ihtiyacı, psikolojik dayanıklılığı ve manevi destek gereksinimi gibi ortak temalar etrafında şekillenen bu hizmet alanlarının, manevi danışmanlığın bütüncül yaklaşımını ortaya koyduğu söylenebilir.

Tüm bu uygulama alanlarında açıkça görülebileceği gibi manevi danışmanlık ve rehberlik, insanın olduğu her durum ve her ortamda kendine hizmet sahası bulabilen bir alandır. Bu durum, alanın disiplinler arası ve çok yönlü yapısını göstermesi bakımından önemli görünmektedir. Bununla birlikte uygulama alanlarının oldukça geniş tutulması, zaman zaman manevi danışmanlık ile psikolojik danışmanlık, sosyal hizmet ve din hizmetleri arasındaki kavramsal sınırların belirsizleşmesine de neden olabilmektedir. Bu nedenle alanın mesleki sınırlarının ve uygulama çerçevesinin daha sistematik biçimde belirlenmesi önemli görünmektedir. Görüleceği üzere, manevi danışmanlık ve rehberliğin diğer alanlarla ortak çalışma içinde insan yaşamının her kademesinde aktif hizmet verebilecek bir alan olduğu da bir gerçektir.

Kitabın "*Yöntem*" (ss. 15-20) başlıklı ikinci bölümünde, Türkiye'de 1990-2023 yılları arasında manevi danışmanlık ve rehberlik alanında yapılan çalışmaların sistematik literatür taraması ve içerik analizi yoluyla incelendiği belirtilmektedir. Araştırmada PRISMA kriterlerinin ve akış şemalarının kullanılması, tarama sürecinin sistematik, izlenebilir ve şeffaf biçimde yürütülmesine katkı sağlamaktadır. Bu kapsamda önce araştırmanın amacı ve temel soruları belirlenmiş; çalışmaların dağılımı, metodolojik yaklaşımları, kullanılan yöntemleri, bulguları ve alana katkıları analiz edilmiştir. Veri toplama süreci, manevi danışmanlık, dinî danışmanlık, manevi bakım, manevi rehberlik, manevi ihtiyaç ve palyatif bakım gibi anahtar kelimelerle YÖKTEZ veri tabanı üzerinden yürütülmüş; araştırmaya 1990-2023 yılları arasında Türkiye'de yapılmış, manevi danışmanlık ve rehberlik konusunu ele alan, bilimsel-akademik nitelik taşıyan ve erişilebilir tam metin çalışmalar dâhil edilmiştir. Bu sınırlılıklar araştırmanın kapsamını belirginleştirmekle birlikte, yalnızca YÖKTEZ ve erişilebilir metinlerle sınırlandırılması veri çeşitliliği açısından bazı daralmalar oluşturabilmektedir. Toplanan veriler; yöntem, katılımcı özellikleri, veri toplama araçları, analiz teknikleri, bulgular ve alana katkılar bakımından içerik analizine tabi tutulmuş; böylece alanın metodolojik görünümünü ortaya koyan sistematik bir değerlendirme çerçevesi oluşturulmuştur.

Kitabın *Bulgular* (ss. 23-103) bölümünün *Birinci Kısım* başlığı altında 97 tez çalışması incelenmiş, yıllara göre dağılımı, doktora ya da yüksek lisans tezi oranı, üniversite bilgisi, alan bilgisi, katılımcı bilgileri ve yöntem bilgilerine yer verilmiştir. Bu çalışmalarda bilişsel davranışçı terapi, naratif terapi, varoluşçu terapi, bibliyoterapi, logoterapi, kriz terapisi, bireysel psikolojik danışma ve yas danışmanlığı gibi danışmanlık ve rehberlik yaklaşımlarının manevi danışmanlığa entegre edilebilirliği araştırıl-

mıştır. Bu çeşitlilik, manevi danışmanlık ve rehberlik alanının farklı psikolojik danışma yaklaşımlarıyla ilişki kuran disiplinler arası bir yapı kazandığını göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Bununla birlikte farklı danışmanlık yaklaşımlarının ortak bir çerçevede ele alınması, bu yaklaşımların kuramsal temelleri ve uygulama sonuçlarının daha ayrıntılı karşılaştırılmasını gerekli hâle getirmektedir. Türkiye'de 1990-2023 yılları arasında yapılan manevi danışmanlık ve rehberlik çalışmalarının sayısal ve tematik dağılımı ise yazar şu şekilde özetlemiştir: 1990'lardan itibaren manevi danışmanlık ve rehberlik alanında yapılan çalışmaların sayısında kademeli bir artış gözlemlenmiştir. 2000'li yıllarda bu artış hızlanmış ve özellikle 2010 sonrası dönemde daha belirgin hale gelmiştir. Bu dönemde akademik ilgide ve araştırma sayısında önemli bir yükseliş olmuştur. Çalışmaların büyük çoğunluğunu tezler ve akademik makaleler oluşturmuştur. Bu bağlamda yazar, lisansüstü tezlerin (yüksek lisans ve doktora) sayısının oldukça fazla olduğunu gözlemlemiştir. Çalışma sayısındaki bu artış, alana yönelik akademik ilginin güçlendiğini göstermektedir. Bununla birlikte niceliksel artışın tek başına yöntemsel yeterlilik ve kuramsal derinlik anlamına gelmeyeceği de göz önünde bulundurulmalıdır. Bu nedenle çalışmaların içerik, yöntem ve uygulamaya sunduğu katkılar bakımından da değerlendirilmesi önem taşımaktadır.

Yazar, çalışmaların tematik olarak farklı alanlara yoğunlaştığını tespit etmiştir. Eserde, özellikle eğitim, sağlık, aile, din eğitimi ve toplumsal konular üzerinde durulmuştur. Bu bağlamda yazar, eğitim kurumlarında manevi danışmanlık uygulamaları, sağlık sektöründe manevi destek hizmetleri ve aile içi rehberlik gibi hususi konular üzerinde yoğunlaşan araştırmaların önemini vurgulamaktadır. Çalışmaların farklı uygulama alanlarına yayılması, manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetlerinin disiplinler arası bir uygulama alanı olarak gelişmeye başladığını göstermektedir.

Araştırmaların coğrafi dağılımı ve katılımcı profilleri incelendiğinde, manevi danışmanlık ve rehberlik alanındaki akademik üretimin daha çok büyük şehirler ve üniversite yoğunluğu bulunan merkezlerde şekillendiği; bununla birlikte Anadolu'nun farklı bölgelerindeki üniversitelerde de kayda değer çalışmalar yapıldığı görülmektedir. Farklı bölgelere yönelik saha araştırmalarının sınırlı kalması, manevi danışmanlık uygulamalarının yerel çeşitliliğini değerlendirmeyi güçleştirmekte; çalışmaların belirli temalar etrafında yoğunlaşması ise bazı uygulama alanlarının daha sınırlı temsil edildiğini ve alanda araştırma boşluklarının sürdüğünü göstermektedir. Bölümde öğrenciler, öğretmenler, sağlık çalışanları, aileler ve din görevlileri gibi farklı katılımcı grupları üzerinden yürütülen çalışmalar; yöntem, örneklem, veri toplama araçları, analiz teknikleri, nitel

araştırma süreçleri ve bulgular açısından değerlendirilmektedir. Bu çeşitlilik, manevi danışmanlık ve rehberlik çalışmalarının eğitim, sağlık, cezaevi ve sosyal hizmet gibi farklı kurumsal alanlarla temas ettiğini ortaya koymakla birlikte, farklı örneklem gruplarından elde edilen bulguların aynı düzlemde yorumlanmasının genelleyici sonuçlara yol açabileceği de dikkate alınmalıdır. Bu nedenle her katılımcı grubunun kendi sosyal, psikolojik ve kurumsal bağlamı içinde değerlendirilmesi, bulguların daha dengeli yorumlanmasına katkı sağlayacaktır. Eser, bu yönüyle ilgili temaları sistematik biçimde bir araya getirerek Türkiye'de manevi danışmanlık ve rehberlik literatürünün genel görünümünü, güçlü yönlerini ve geliştirilmesi gereken araştırma alanlarını ortaya koymaktadır.

Eserin *Bulgular* (ss. 105-144) başlığının *İkinci Kısmında***,** öncelikle Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Çalışmalarının Metodolojik Analizine yer verilmiştir. Ayrıca çalışmanın amaçları tekrar edilmiş, Türkiye'de 1990-2023 yılları arasında yapılan manevi danışmanlık ve rehberlik çalışmalarının metodolojik yaklaşımları ve kullanılan yöntemler detaylı bir şekilde incelenmiştir. Bu bulgular şu şekilde özetlenebilir: *1. Araştırma-Yöntemleri:* Çalışmaların büyük çoğunluğunda nicel araştırma yöntemleri kullanılmıştır. Anketler ve ölçekler, verilerin toplanmasında sıkça tercih edilmiştir. Araştırmada nitel araştırma yöntemleri de önemli bir yer tutmaktadır. Özellikle derinlemesine mülakatlar, odak grup görüşmeleri ve gözlemler gibi nitel veri toplama teknikleri yaygın olarak kullanılmıştır. Karma yöntem (mixed methods) araştırmaları da son yıllarda artış göstermiştir. Bu yaklaşım, nicel ve nitel yöntemlerin birlikte kullanılarak daha kapsamlı ve derinlemesine analiz yapılmasını sağlamaktadır. Yöntemsel çeşitlilik, manevi danışmanlık ve rehberlik alanının farklı araştırma desenleriyle ele alınmaya başlandığını göstermesi bakımından önemlidir. Bununla birlikte nicel çalışmaların ağırlıklı olması, bireyin deneyim ve anlam dünyasıyla doğrudan ilişkili olan manevi danışmanlık alanında nitel araştırmalara duyulan ihtiyacı da görünür hale getirmektedir. *2. Veri Toplama Analizi*: Araştırmalarda kullanılan veri toplama araçları arasında en yaygın olanları anketler ve standart ölçeklerdir. Eserde de bu araçlar, manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetlerinin etkinliğini ve katılımcıların deneyimlerini ölçmek için kullanılmıştır. Nitel araştırmalarda ise mülakat formları, odak grup tartışma rehberleri ve gözlem formları gibi araçlar sıkça tercih edilmiştir. Standart ölçeklerin yaygın biçimde kullanılması, araştırmalar arasında karşılaştırılabilir veriler elde edilmesine katkı sağlamaktadır. Ayrıca manevi deneyimlerin bireysel ve bağlamsal yönleri dikkate alındığında, nicel verilerin nitel bulgularla desteklenmesi daha bütüncül değerlendirmeler yapılmasına imkân sağlaya-

bilir. *3. Veri Analiz Teknikleri:* Nicel verilerin analizi için istatistiksel yöntemler kullanılmıştır. Betimleyici istatistikler, korelasyon analizleri ve regresyon analizleri gibi teknikler, verilerin yorumlanmasında yaygın olarak kullanılmıştır. Nitel verilerin analizi için içerik analizi, tematik analiz ve betimsel analiz gibi yöntemler tercih edilmiştir. Veri analiz tekniklerinin çeşitlenmiş olması, alanın yöntemsel açıdan gelişim göstermeye başladığını ortaya koymaktadır. Ayrıca nicel ve nitel analiz tekniklerinin birlikte kullanılması, araştırmaların çok boyutlu ele alınmasına ve katılımcı deneyimlerinin daha derinlikli biçimde değerlendirilmesine katkı sağlamaktadır. *4. Araştırma Bulguları ve Sonuçlar:* Yazarın, MDR hizmetlerine yönelik deneysel araştırmaların; bu alanda yürütülen teorik ve tanımlayıcı çalışmalar üzerine inşa edildiğini ve söz konusu çalışmaların uygulama boyutunda test edilerek alanın gelişimine katkı sunduğunu ortaya koyduğu görülmektedir. Bu durum, teorik çalışmalar ile uygulamaya dönük araştırmalar arasında belirli bir bütünlük ve süreklilik oluştuğunu göstermesi bakımından dikkat çekicidir.

Yazar, bu bölümde MDR uygulama modelleri ve programlarının araştırmacılar tarafından uzun süreli, emek yoğun ve titiz süreçlerle geliştirildiğini vurgulamakta; bu çalışmaların alana sunduğu katkılara dikkat çekmektedir. İncelenen uygulamaların büyük çoğunluğunda manevi danışmanlık hizmetlerinin katılımcılar üzerinde olumlu etkiler oluşturduğu, özellikle manevi destek alan bireylerin duygusal ve psikolojik iyi oluş düzeylerinde iyileşmeler görüldüğü belirtilmektedir. Bununla birlikte, bu sonuçların örneklem gruplarına, uygulama alanlarına ve araştırma koşullarına göre farklılaşabileceği de göz önünde bulundurulmaktadır. Ayrıca yazar, manevi danışmanlık hizmetlerinin yaygınlaştırılması ve etkililiğinin artırılması için eğitim programlarının geliştirilmesi, uzman yetiştirme süreçlerinin güçlendirilmesi ve toplumda farkındalık oluşturulması gerektiğini belirtmekte; böylece eser, mevcut çalışmaların genel görünümünü ortaya koymanın yanında gelecekte yapılabilecek araştırmalara ve uygulamalara yönelik geliştirici öneriler de sunmaktadır.

Kitabın "*Sonuç*" (ss. 145-158) bölümünde, Türkiye'de 1990-2023 yılları arasında manevi danışmanlık ve rehberlik alanında yapılan çalışmalar genel olarak değerlendirilmekte; alanın 1990'lardan itibaren kurumsallaşma, akademik tanınırlık ve uygulama çeşitliliği bakımından önemli bir gelişim gösterdiği vurgulanmaktadır. Eğitim, sağlık, sosyal hizmet, aile, gençlik, cezaevi, bağımlılık, engellilik ve huzurevi gibi farklı alanlarda artan çalışmalar, manevi danışmanlık ve rehberliğin Türkiye'de giderek daha görünür bir akademik ve profesyonel hizmet alanına dönüştüğünü göstermektedir. Bununla birlikte yazar, çalışma sayısındaki artışın tek başına yeterli olmadığını; alanın kuramsal derinlik, yöntemsel kalite, etik

standartlar, mesleki sınırlar ve uygulama temelli uzmanlaşma bakımından güçlendirilmesi gerektiğini belirtmektedir. Araştırmalarda nicel, nitel ve karma yöntemlerin kullanılması alanın bilimsel kapsamını genişletmiş; bulgular, manevi danışmanlık hizmetlerinin bireylerin duygusal ve psikolojik iyi oluşu üzerinde olumlu etkiler oluşturabildiğini ortaya koymuştur. Eser boyunca manevi danışmanlığın aktif dinleme, empati, anlamlandırma, psikolojik destek, insan merkezli yaklaşım, bireysel ve grup danışmanlığı teknikleri, etik duyarlılık ve vaka temelli uygulama becerileri gerektiren profesyonel bir hizmet alanı olduğu vurgulanmaktadır. Sonuç olarak çalışma, Türkiye'de MDR literatürünü sistematik biçimde bir araya getirerek alanın gelişim çizgisini, mevcut problemlerini, kurumsal ihtiyaçlarını, branşlaşma gerekliliğini ve geleceğe dönük araştırma yönelimlerini bütüncül biçimde ortaya koyan önemli bir başvuru kaynağı niteliği taşımaktadır.

Sonuç olarak esere genel bir perspektiften bakıldığında;

(a)-*Güçlü yönleri*: (i) Öncelikle kitap, manevi danışmanlık ve rehberlik alanında kapsamlı bir sistematik analiz sunan sınırlı sayıdaki çalışmalardan biri olması bakımından literatürde özgün ve öncü bir konuma sahiptir. Bu yönüyle eser, alanda çalışma yürütecek araştırmacılar için yol gösterici bir başvuru kaynağı niteliği taşımaktadır. (ii) Eserde her ana bölümde yalnızca mevcut uygulamaların betimlenmesiyle yetinilmemiş; aynı zamanda geliştirilmesi gereken alanlar ve geleceğe dönük ihtiyaçlar açık biçimde ortaya konulmuştur. Bu yaklaşım, çalışmanın eleştirel, değerlendirici ve geliştirici bir perspektife sahip olduğunu göstermekte ve eserin bilimsel değerini artırmaktadır. (iii) Manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetlerinin bireylerin psikolojik ve duygusal iyi oluşları üzerindeki olumlu etkilerine sistematik biçimde dikkat çekilmesi, kitabın uygulama boyutunu güçlendiren önemli bir unsur olarak öne çıkmaktadır. Türkiye'de bu alandaki akademik çalışmaların artması ve kurumsallaşma sürecinin hız kazanması dikkate alındığında, eserde sunulan analiz ve bulguların alana kayda değer katkılar sağlayacağı anlaşılmaktadır. Ayrıca uygulamaların etkili biçimde sürdürülebilmesi için teorik altyapı, psikolojik danışmanlık becerileri, süpervizyon ve alan uzmanlaşmasının birlikte ele alınması gerektiğinin vurgulanması, çalışmanın güçlü yönlerinden biri olarak dikkat çekmektedir. (iv) Eserde akademik bilgi birikimi ile uygulamaya dönük deneyimlerin birlikte değerlendirilmesi, manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetlerinin geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması açısından önemli bir katkı sunmaktadır. Bunun yanında Batı'daki MDR uygulamaları ile Türkiye'deki çalışmaların karşılaştırmalı biçimde ele alınması, özellikle eğitim modeli, mesleki yapılanma ve kurumsallaşma süreçleri bakımından anlamlı değerlendirmeler içermektedir.

(b)-*Zayıf yönleri*: (i) Okuyucuların, inceledikleri eserin yazarı hakkında temel bilgilere erişme beklentisi akademik yayıncılık açısından anlaşılabilir bir durumdur. Bu bağlamda kitapta yazarın özgeçmişine yer verilmemiş olması doğrudan yapısal bir eksiklik olarak değerlendirilmese de özellikle öğrenciler ve genç araştırmacılar açısından akademik motivasyonu destekleyici bir unsurun sınırlı kalmasına yol açmaktadır. (ii) Bunun yanı sıra çalışmanın yalnızca Türkiye'de gerçekleştirilen araştırmaları kapsaması ve uluslararası literatürü kapsam dışında bırakması, eserin karşılaştırmalı analiz imkânlarını sınırlayan bir yön olarak değerlendirilebilir. Nitekim uluslararası çalışmalarla daha güçlü bir ilişkilendirme yapılması, bulguların küresel literatür içindeki konumunu daha belirgin hâle getirebilirdi. (iii) Eserde manevi danışmanlık hizmetlerinin etik çerçevesi ve meslek standartlarının gerekliliği sıklıkla vurgulanmasına rağmen, bu konulara ilişkin uygulamaya dönük ayrıntılı model önerilerinin daha sınırlı düzeyde ele alındığı görülmektedir.

(c)-*Geliştirilebilir yönleri*: (i) Manevi danışmanlık ve rehberlik alanında nicel, nitel ve karma yöntemli araştırmaların artırılması ve elde edilen bulguların uygulama modellerine dönüştürülmesi, alanın bilimsel ve pratik gelişimi açısından temel bir gereklilik olarak öne çıkmaktadır. (ii) Alandaki mevzuat eksikliklerinin giderilmesi, meslek etiği standartlarının belirlenmesi, süpervizyon destekli eğitim programlarının yaygınlaştırılması ve uygulama alanlarına göre uzmanlaşmış eğitim modellerinin geliştirilmesi, gelecek dönemde alanın kurumsal gelişimi açısından öncelikli başlıklar arasında yer almaktadır. (iii) Uluslararası düzeyde akademik iş birliklerinin artırılması ve farklı kültürel bağlamlarda yürütülen çalışmaların karşılaştırmalı biçimde incelenmesi, Türkiye'deki manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetlerinin kuramsal ve uygulamalı gelişimine önemli katkılar sağlayacaktır. (iv) Özellikle çocuklar, gençler, bağımlılar, hükümlüler, yaşlılar ve sağlık alanı gibi farklı hizmet sahalarına özgü branşlaşma çalışmalarının artırılması, MDR uygulamalarının daha profesyonel, etkili ve sürdürülebilir biçimde yürütülmesine katkı sağlayacaktır.